

مُدده ب و کولتور

جهليليان فهرهنگيكي 65 هزار لاپه رهي دهنووستي

■ نا: سيروان عباس

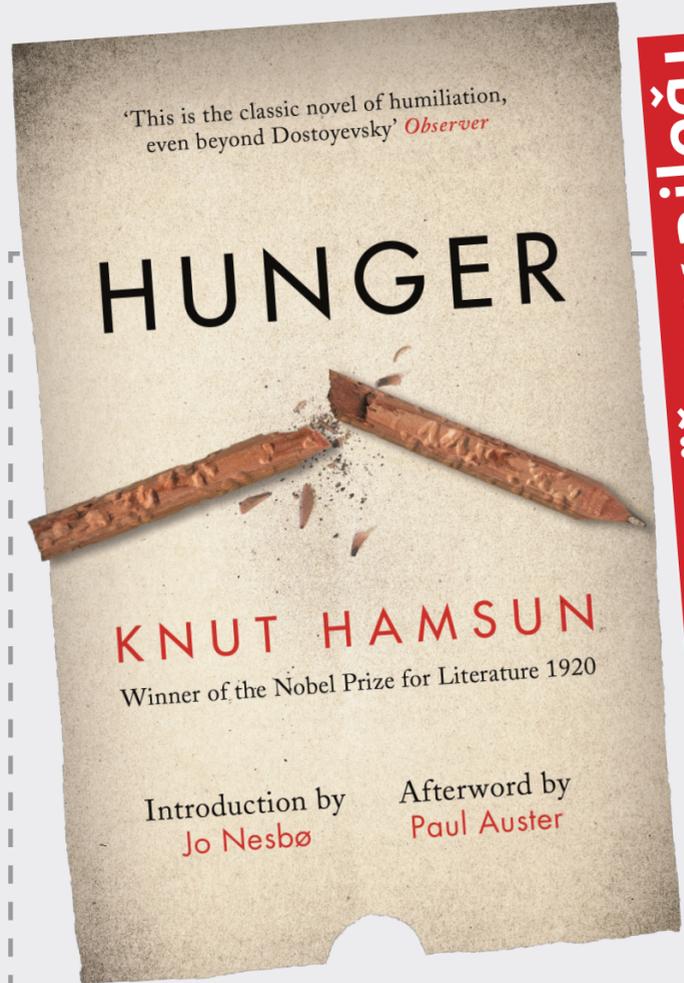
نووسهري كورد تاكو جهليليان گهوره ترين فهرهنگي كوردی دهنووستهوه كه له 65 هزار لاپه رهي بيكدئ.

تاكو جهليليان به (تهدهب و كولتوري رووداوي راگهياند: «وشه كاني نيو فهرهنگي (كورديك) كه كوردی-ئينگليزي-فارسييه، وشه ي كهلهووري، كرمانجي، سوژاني، لهكي، لوري، شه به كي و ههورامين. بو نووسينهوه و پهيداكردي وشه كان، جگه له گهران و ههوله مهيدانييه كانم، سوودم له 150 فهرهنگي ديكه ي كوردی وهر گرتوهوه». جهليليان ده ليت: «بيته كاني ئه لف و بي، له توني دوو كتبيدا چاپ و بلاو بوونه تهوه و سي بيتي ديكه ش ئاماده ن بو چاپ، به لام له بهر تهوه ي خه رجی چاپه كه له تهستوي خو مه، له هه ر كتبيك ته نيا 30 دانهم چاپكردوه. كتبي بيتي ئه لف، 1640 لاپه رهي و بيتي بي، 2045 لاپه رهي، سه رجه مي فهرهنگه كه ش ده گانه زياتر له 65 هزار لاپه ره.

تاكو جهليليان له سالي 1970 له كرمانش لهدايكبووه، جگه له بواري زمان و كولتورناسي، رو ماننووسيشه و تاوه كو ئيستا 12 كتبي چاپ و بلاو كراونه تهوه.

رومانی برسیتهی دهكریته كوردی

■ نا: سيروان عباس

ئيسماعيل ئيسماعيلزاده، سه رقالی وهر گيژرانی رو مانی (برسيته ي) كه نووسهري نيوداري نهروي جي (كنوت هامسون) له سه ده ي نوژده دا نووسيوه تي.

ئيسماعيل ئيسماعيلزاده به (تهدهب و كولتوري رووداوي راگهياند: «رومانی برسيته (HUNGER) به سه رهاتي چاره رهي و برسيبووني گهنجيكه كه له شه قامه كاني شاري نوسلو له نهروي جي سه ده ي نوژده يه مدا سه رگه ران بووه. ئه و گهنجه به پيشفرؤشكردي گوتار و چيروك به روژنامه كان و ههروه ها دزی پاره ي پهيدا كردوه. ئه م رو مانه

به شيوه يه كي سه رسره پنه ر و ده رووناسانه برسيته ي و دامو ي وينا ده كات. هه نديك له ره خه گران بي ناويه كه فرويد و كافكا له ژير كاريگه ري ئه م رو مانه دا بوون». ئيسماعيلزاده گو تيشي «پيشتر ئه م رو مانه كراوه به كوردی، به لام وهر گيژرانه كه له زمان ي فارسيه وه بووه كه وهر گيژره فارسه كه ش له زمان ي ئينگليزي وهر گرتوهوه، تاوه كو ئيستا دوو فيلم له سه ر ئه م رو مانه به ره هم هاتوون، فيلم ي برسيته ي (1966) كه به ره مي هاوبه شي دانمارك، سويد و نهروي ج بوو. فيلم ي برسيته ي (2001) كه به ره مي ماري اگيسه». كنوت هامسون، له سالي 1859 له خانه واده يه كي ههزار لهدايكبووه، خاوه ن چهن د كتبيك، به ناوبانگرتينيان رو مان ي برسيته ي و رو مانه كه له ريز ي ئه و 1001 كتبه دايه كه هه موو مرؤفك ده بچ پيش مردني بيان خو نيته وه. ههروه ها له ريز ي ئه و 1000 رو مانه دايه كه روژنامه ي گاردين بو خو ينده وه ده ستنيشاني كردوون. هامسون سالي 1920 خه لاتي نوبلي به ده سه ته نئاوه و سالي 1952 كوچي دو ايي كردوه.

ميژووي جزيره

ئاماده يه بو چاپ

■ نا: سيروان عباس

نووسهري روژئاواي كوردستان كو نئ ره ش، كتبيكي له سه ر ميژووي جزيره ي روژئاواي كوردستان ئاماده كردوه بو چاپ و بلاو كردنه وه.

كو نئ ره ش به (تهدهب و كولتوري رووداوي راگهياند، كتبي ميژووي جزيره به زمان ي عه ربي نووسيوه بو شه وي ميژووي ئه و ناچه كوردستانيه به هه موو عه ره ب و جيهان بنا ستنم. سه ره تاي كتبه كه له سالي 1401 ده سه پنده كات تاوه كو سالي 1965.

كو نئ ره ش ههروه ها گو تي: «جگه له و كتبه شه ش كتبي ديكه م نووسيون و ئاماده م كردوون بو چاپ، به لام له به ر خرا بي باري داراييم تواناي له چاپداناييم نييه. به كي ك له و كتبه نه ناوي بي رنامه يه و باس له كولتوري روژئاواي كوردستان ده كات و به زمان ي كوردی نووسيوه». سليمان عوسمان ئه فؤ، ناسراو به كو نئ ره ش، له سالي 1953 له روژئاواي كوردستان لهدايكبووه و قوناغه كاني خو يندني له قاميشلو و سه سه كه ته واو كردوه. سالي 2014 خه لاتي جگه ر خو ني بو دا هيتاني شيعري وهر گرتوهوه، تاوه كو ئيستا 25 كتبي چاپكراوي هه يه، هه وت كتبيشي ئاماده ن بو چاپ.

ئاگاسا كرىستى

گهړان له دوای نه مری

نووری بیخالی

ریزبه ندى دووه می
ئهو کتیبانه یان
وهر گرتووه که
وهر گرتووه که
سهر زمانه کانی
دونی، بهو پیښی
که بهرهمه کانی بؤ
سهر (103) زمانى
دونی وهر گرتووه
بسه هویوه بووه ته
ناوټیکى ديارى جيهان.
جگه له مەش، زۆریه
هه ره زۆرى زۆرىه
کراونه ته شانگه رى و
فیلمى سینهمایى و زنجیره
تله فزیۆنى و بهرنامه
رادیۆى.

سالى 1971، کریستی له پای
کاره ئه ده بییه کانی و وه ک
پاداشتی بهرهمه کانی، نازناو
(فهرماندهى ئیمبراتوریه
بهریاتی) پیه خشر، ئهم نازناوش
لهو سهرده مدا هاوتای (سوارچاک)
بوو، هاوکات به هوی به شداری و
رؤل و کاریگه ریبی له بواری نووسینی
چیرۆکی پۆلیسیدا، چهن دین خهلاتی
دیاری پیه خشر. لهوانه، خهلاته کانی
(گراند ماسته ر - 1952، ئیدگار -
1955).

بسه گویره ی ئاماره کانی
یونسکو، بهرهمه کانی
کریستی ریزبه ندى دووه می
ئهو کتیبانه یان وهر گرتووه
که وهر گرتووه که
زمانه کانی دونی

جگه له نووسینی نزیکه ی
هه شتا رۆمانى پو لیسى ،
کریستی به ناو ی خوازراو ی
(مارى ویستما کو ت) یش ،
شه ش رۆمانى نووسیه

خهرمانه ی نووسین
جگه له نووسینی نزیکه ی هه شتا رۆمانى
پو لیسى، کریستی به ناو ی خوازراو ی (مارى
ویستما کو ت) یش، شه ش رۆمانى نووسى و
بلاو کردنه وه . جنى سهر نهجه که هچکام له م
شه ش رۆمانه ی پو لیسى نین، به لکو چیرۆکی
رۆمانسین .

به تهک نووسینی رۆمانه وه، کریستی
له بواری نووسینی شانۆنامه شدا رۆلی
به رجراو ی خو ی گتراهه . بؤ نمونه سالى 1941
شانۆنامه یه کى به ناو ی (قاوه یه کى ره ش) نووسى،
دوای ئه وه ژماره یه ک شانۆنامه ی دیکه ی نووسى و
بلاو کردنه وه، په کیک لهوانه شانۆنامه ی (ته له، یان
ته له ی مشک - 1951) بوو . ئهو شانۆنامه یه ی دواتر
له لهنده ن وه ک درټر ټرین شانۆنامه ناسرا .

کریستی و هونری چنۆبه خشین

. ئهو هه ره له سه ره تای نووسینه کانییه وه، له
په ره گرافه کانی ده سپیکدا، خو ټه ر ناچار ده کات، شو ټیپى
روداوه کان هه لېگرئ . ئه وه ی وا ده کات ئه م چیرۆکه
پو لیسیه یانه ی خو ټه ر تووشى شوک و پرسیار و دلهر اوکئ
بکهن، کۆمه لئى شتن که په یوه ستن به توانا و هونهرى
نووسه ر له سه ره ده ریکردن له گه ل روداو و کاراکته ر و
شو ټیکاتى روداو و وروژاندى پرسیاره کان له مه ر تاوان و
تاوانکارى و تاوانباران . به مانایه کى دیکه، مامه له ی نووسه ر
له گه ل ره هنده کانی تاوان، به کاربردنى ئهو زمانه ی که بواری
زیاتر بؤ پشکینن و گهړان و لیکۆلینه وه ده کاته وه، هاوکات
ئهو ته کنیکه ی له چینی روداوه کان و گتراهه یاندا پشتی پئ
ده به ستئ، پایه خى نووسینه کانی ده رده خهن .

نووسینی پو لیسى، قسه کردن له سه ر تاوان، هونهره کانی
لیکۆلینه وه له تاوان، گه مه کانی تاوانبار له شارنده وه ی تاوان، ئهو
گومانانه ی پرسیاره کانی پشکینن به دوای خو ټاندا ده پټنن، کۆده کانی
دۆزینه وه ی به لگه ی تاوانکارى، هونهریکه ته گه ر که سیک زۆر له یاری
سایکۆلۆژییه وه له خودی تاوان و تاوانکارى قبول نه بوو پیته وه، ده ره قه تى
نووسینیان نایه ت. کریستی په کیکه لهو نووسه رانه ی توانیوه تى
تا ئاستیکى به رز، ده ره قه تى ئه م هونهره بیټ و له گه ل خو ټیپدا،
خو ټه ریکى زۆر، عاشق به خو ټندنه وه ی چیرۆکه پو لیسیه ی کان بکات و
چنۆر له خو ټندنه وه یان وهر بگرئ.

چیرۆکی په کمه رۆمان
کریستی له بیره وه ریه کانیدا سه ره بورده یه کى مندالی خو ی له مه ر
ئهموونى چیرۆکنووسى ده گرتنه وه . ئهو کاته ی نه خو ټش بووه و
دایکى به سه ریه وه بووه، داوای لیکردووه چیرۆکیک بنووسئ، ئه ویش
گو تویه تى ناتوانم، به لام دایکى وه لامى داوه ته وه که ده توانئ ئهو
کاره بکات. ئیدى هه ول ده دا و په کمه ئهموونى نووسینی چیرۆکی
کریستی رۆمانیک بووه به ناو ی (به فره کان له سه ر بیابان).
ته نانه ت چیرۆکی نووسینی په کمه رۆمانى ئاگاسا بؤ خو ټیپى
په کیکه له چیرۆکه جوانه کانی ژبان و ئهموونى ئهو نووسه ره .
به وپیښه ی کریستی له گه ل خوشکه که پدا که و تنه گره وى ئه وه ی
ئاخو ده توانئ چیرۆکیکى ئالۆز و نارۆشن بنووسیت، چیرۆکیک
که تیاپدا تاوانیکى کوشتن هه بیټ و بکوژه که نه ناسر پیته وه؟
ئیتر ده ستى دایه و گره وه که ی برده وه و په کمه رۆمانى
خو ی به ناو ی (کیشه شاراوه که ی سایلز) نووسى و خانه ی
بۆدلى هید چاپ و بلاو ی کرده وه .

شاژنى عه رشى تاوان و ریکۆر
ئاگاسا کریستی په کیکه له دیارترین و
به ناو بانگترین رۆمانووس و شانۆنامه نووسه کانی
بواری تاوان له سه ده ی رابردوودا . شه رمنیه که ی
ئاگاسا، به ره و دنیای خه یال و رامان پالی نا،
تا دواجار به هویوه ته توانئ له خه یالی خو ټدا
ده یان که سپایه تى دروست بکات، به تابه تى
ته وانئ له بواری لیکۆلینه وه له تاوان کاربان
ده کرد. هه ره به م هویه شه وه به درټرایبى نیو
سه ده، به شاژنى عه رشى ئه ده بی تاوانکارى
داده نرټ له ئینگلته را و ته واو ی جیهاندا .
ده گو ترئ ئهموونى کریستی له کارکردن
وه ک به رسنار و به تابه تى دواتریش له
ده رمانخانه له سه ره ده می جهنگى په کمه ی
جیهاندا، رۆلیکى مه زنى هه بووه له وه ی
چیرۆکی پو لیسى بنووسیت. ته نانه ت
بؤ هه موو ئه وانئ ویستیتیان یان
بیانه وئ بینه نووسه رى رۆمانى
پو لیسى، کریستی و رۆمانه کانی
بوونه ته رټیاز و رټچکه و قوتا بخانه
و سوود له ئهموونى کریستی
و بهرهمه کانی وهر ده گرن،
تا ئهو ئاسته ی که له
بهرهمه کانیسیاندا قسه کانی
ئهو ته وزیف ده که نه وه .

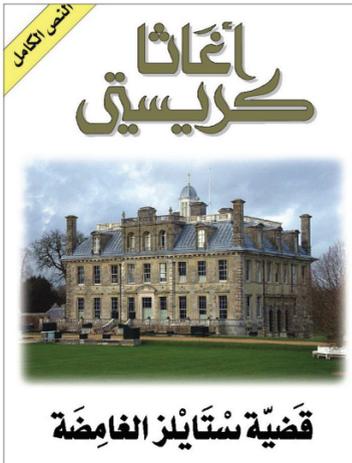
له دوای شکسپیر و ئینجیل،
بهرهمه کانی کریستی له
پله ی سیئمه دا ډین له
رووی تیراز و ژماره ی
چاپ و بلاو بوونه وه و
فرۆشه وه . به جوړیک
که فرۆشى کتیبه کانی
په زمانى جیاواز، له
دونیادا گه شتووته
نزیکه ی په ک ملیار
دانه . به گو ټه رى
ئاماره کانی
یونسکوئش،
به ره مه کانی
کریستی

نووسینه کانی کریستی به وه
ده ناسر پیته وه که پرڼ له کو د
و نه ټینى . پرڼ له لوغز و فی ل
و ته له که ، پرڼ له شاراو هی و
په نه انى

بؤ پشتر استکردنه وه ی بؤ جوونى پزیشکه کان .
له و ماوه یه دا هه موو هه لو ټیکى کریستی بؤ
دوو ره کوه تنه وه و ته نیایى و دووره په ریزى بوو،
ئه وه بوو له نیوان سالانى 1928 - 1931 له
فه ره نساهه رووی کرده ناوچه کانی رۆژه لاتی
ناوهر است. لهو گه شته پدا زۆر ولات و شو ټن
گه را، له میانى گه شت و گه رانه که پدا زانای
شو ټنه وارناس (ماکس مالوان) ی ناسى و
هاوسه ر گیریان کرد. ئیدى دوای ئه وه، کریستی
هاوړ پیه تى و هاوسه فه رى هاوسه ره که ی بوو له
هه ره گه شتیکیدا بؤ شو ټنه واره کان، ئه مه ش
هیزیکى زۆرى پیته دا بؤ ئه وه ی بابته و
بیرۆکه و روداو و کاراکته ر و به لگه کانی
رۆمانه کانی رټیکخات .

گهړان به دوای دۆزینه وه ی نه ټینى
سروش تى ژبان و ئهموونه کانی وا له
کریستی ده که ن هه میشه و به مه به ستى
گهړان به دوای دۆزینه وه ی نه ټیپیه شاراوه کانی
جیهان و په نه انیه کانی سروشت و شیوه ژبانى

کۆمه لگا کان، هه لوه دای گه شت و گهړان و
پشکینن بیت. بؤ ئه مه ش سالى 1923 له گه ل
هاوسه رى په کمه ی به مه به ستى گهړان و
پشکیننى کونچه کانی ئیمبراتوریه تى ئینگلیزى،
به هه ریه که له ئوسترالیا و نیوزیلاند و
که نه دا و باشوورى ئه فریقادا، ده ستیان به
گه شت و گهړان کرد. دوای جیا بوونه وه یشى
له ئارشيبالد، له نیوان سالانى (1928 -
1931) به سواری شه مه ندۆفیر له شاروچکه ی
کالیپى پاريسه وه به ره و ئیستانبولئ تورکیا
ده که و ټه رى، له ویه بؤ سنووره کانی سووریا
له و ټش به سواری باره لگرتیکه وه بؤ
شارى به غدا و گیرسانه وه له شارى ئوورى
شو ټنه وارى. باشان بؤ شارى مووسل و ناوچه
شو ټنه واریه کانی دیکه ی عیراق .

کریستی سالى 1930 (مالوان) ی زانای
شو ټنه وارى ناسیه و هاوسه ر گیریان کردووه .
ئهو کات (مالوان) یاریده ده رى شو ټنه وارناسى
به ریتانى (لیونارد و لى) بووه و سه ره قالى
لیکۆلینه وه و پشکینن و هه لکۆلین بوون له
شارى ئوورى عیراق . ئیدى له گه ل هاوسه ره
نویه که ی، خووی دایه هه لکۆلین و پشکیننى
شو ټنه وار و پایه خیکى زۆرى به دۆزینه وه ی
پارچه شو ټنه واره کان ده دا. له به شیکى
زۆرى یاداشت و بیره وه ریه کانی (مالوان)
دا به ناو ټیشانى (رټگا به ره و نه ټه وا) که
کراوه ته عه ره بی، نووسه ر باس له و روداو و
به سه ره هاتانه ده کات که خو ی و (کریستى) ی
هاوسه رى له نه ټه وا و ناوچه شو ټنه واریه کانی
دیکه ی عیراق بینویانه و شایه دحالی بوونه،
هه ره ها باسى ئه وه ش ده کات که وا کریستی
به شیکى زۆر له رۆمانه کانی له عیراق، سووریا
و میسر نووسیه . لهوانه رۆمانه کانی (مردنیک
له سه ر نیل) و (تاوانیک له عیراق).

ئاگاسا ماری کلاریسا میله ر، سالى 1890 له
ئینگلته را له دایک بووه . له ناو خیزانیکى چینی
ناوهند گهوره بوو، مندالیکی خو ټشبه خت،
به لام شه رمن بووه . دایکى که خو ټنده واریکى
باش بوو، په کیک بوو لهوانه ی هه ر زوو هانی
کچه که ی دا له ماله وه ده ست به خو ټندن
بکات، هه ره له ماله وه ش فیرى ژه نینى پیانو
و ماندۆلین بوو .
سالى 1901 باوکى کۆچى دوایى کرد، ئهو
ده مانه کریستی ته مه نى دوازه سالان بوو،
باوکى له دوای خو ی سه ره مایه یه کى واى بؤ
چینه هینستن که ده ره قه تى ژبان ببن . ئیدى
خیزانه که به رشو بلاو بوون و ئه ویش سالى
1905 به مه به ستى ته واو کردنى خو ټندننى سه ما و
گۆرانى و میوزیک، رووی کرده پاريس و له وئ
چووه قوتا بخانه ی خانوو درایدن .

کریستی له ته مه نى 24 سالیدا له گه ل
(ئارشيبالد کریستى) ی کاپتنى فرۆکه وانى
شاهانه ی سه ره ده می جهنگى په کمه ی جیهانى
هاوسه رگیرى کرد. ئیدى وه ک نه ریتى
کۆمه لایه تى ئه روپا، ئه گاسا له برى (ئه گاسا
میله ر)، پاشناو ی (ئه گاسا کریستى) هه لگرت.
له کاتیکدا هاوسه ره که ی به هوی جهنگه وه
په یوه ندى به په که سه بازیه که په وه کرد،
ئه گاسا به پیشه ی په رسنار، وه ک خو ټه خشى
جهنگ په یوه ندى به نه خو ټشخانه یه که وه کرد
بؤ هاوکاریکردنى نه خو ټش و برینداره کانی
جهنگ .

سالى 1926 دایکى ده مرټ، هه ره هه مان
سال، له گه ل هاوسه ره که ی که کچیکى لى
بوو به ناو ی (رۆزالبند)، لیکدى جیا بوونه وه،
ئهم دوو روداوه کاریگه ریه که ی نه رټیپیان
له سه ره دۆخى ده روونى و هه لومهرجى ژبانى
کریستى ده بیټ. سالى 1976 و له ته مه نى
(85) سالیدا له ماله که ی خو ی له ئوکسفۆرد،
کۆچى دوایى ده کات و سالیک دوای مردنى،
واته له سالى 1977 زیانامه (بایوگرافیا) که ی
که خو ی نووسیه و، چاپ و بلاو کرایه وه .

کریستی و له ده ستدانى یاده وهرى

کاتى کریستی بؤی ده رکوه ت هاوسه ره که ی
په یوه ندى ئه فیندارى له گه ل ناره تیکى دیکه
هه یه، داوای جیا بوونه وه ی کرد. دواجار سالى
1928 له هاوسه ره که ی جیا بووه وه و ماله که ی
خو ی به جهنجشت. دوای ئه وه هه وال و سوړاخى
نهما، له و ماوه یه دا له چاوان ون ده بی و پاش
ئه وه ی له شو ټیکى چه په کدا ئۆتۆمبیله که یان
به به تالی دۆزیه وه، کریستی خرایه لیستى
بټسه ر شو ټن و ونیوه کانه وه . دوای سى هه قته
و پاش گهړان و پشکیننى وردى پو لیس، له
حاله تى له ده ستدانى یاده وهرى، له دۆخیکى
سه ختى ده روونى و به ناو ی خوازراو ی (نټرټزا
نیلی)، ئهو ژنه ی که هاوسه ره که ی به نیاز بوو
دوای جیا بوونه وه ی له کریستى، هاوسه رگیرى
له گه ل بکات، له ئوتیلی هارو دیت ده دۆز پیته وه .
پزیشکه کان پیانوا بوو که به هوی خانه تى
هاوسه ره که ی، تووشى دارمانیکى ده مارى بووه،
ته نانه ت ناوه خوازراوه که یشى که به هویوه
له ئوتیله که دۆزرایه وه، وه ک ئامازه یه ک بوو

حمه‌فريق حه‌سهن

له کتیبی به‌کولتور کردنی خویندنه‌وه‌دا، شتی‌ک له‌سه‌ر پیناسه‌ی خوینتر، بان وەر‌گر دوام . باسیشم له‌ناسته‌کانی وەر‌گر کردوه . چاکه لێره‌دا به‌ک دوو رستان قسه‌ی تری له‌سه‌ر بکه‌ین . وه‌ک چۆن بی‌بینه‌ر، شائۆ له‌نارادا نییه، هه‌مان ده‌ستور، به‌بی خوینتریش دوانه‌ی کتیب و نووسه‌ریش له‌نارادا نین . نه‌و قسه‌یه‌ی که ده‌لێت: گوێ مه‌ده‌ری، بنووسه‌ به‌ خوینتریشته نه‌بیت، له‌ خۆیدا بپه‌وه‌ده‌یه‌یه .

زۆرن نه‌وانه‌ی تاوه‌کو ئیستایش کتیب وه‌ک کالا چاو لی‌ناکه‌ن . نه‌وان دانی پیدانانین، که‌ کتیبیش وه‌ک شه‌کر، جایی و رۆن، کالایه‌ و ملکه‌چی بازار و یاسا‌کانی خواست و خسته‌نرۆوه . نه‌وان له‌وه ناخالین که‌ نووسینی توێژنه‌وه‌یه‌ک، پرۆژه‌یه‌که‌ ده‌یان سه‌عات کاری هزرایی و بیستوه . هه‌ندیک جارن له‌ زۆر کاری ده‌ستی باه‌خدارتریشه . نه‌وان پیتی نازانن یان خۆیانی لی‌ نه‌بان ده‌که‌ن، که‌ چاپکردن، کاره‌ و چاپخانه‌یش کاره‌یه‌کی گجکه‌یه، چه‌ندان کرێکاری هونه‌ری کاری تیدا ده‌که‌ن . به‌لی، هیشتا زۆر هه‌ن له‌وه بێشگان، که‌ کتیب، هونه‌ره‌ و زانسته‌ و پیشه‌سازی .

له‌ شوێنان وه‌ختی کتیبی نوێ چاپ ده‌بیت، کتیبخانه گنشنیه‌کان، لێده‌برین زما‌ره‌ی زۆری لی‌ بکه‌رن، تا هه‌وللات له‌وێ، له‌ هه‌ر شار و شارۆکه‌یه‌ک بزی، به‌ ئاسانی ده‌ستی پیدایا . بگات . من مه‌هه‌ستم له‌ کتیبه‌ باشه‌کانه، له‌ هه‌ر بواریکی مه‌هریغه‌دا بن . لای تیشه‌ش، نووسه‌ر خۆی، لێده‌بریت پێشکه‌شیانی بکات، چونکه‌ ئهم ده‌زگه‌ زۆر گرینگه، نه‌وه‌نده‌ی بودجه له‌به‌رده‌ستدا نییه‌ تا وه‌ک پتویست، کتیبی پی‌بکرت . واته‌ لێره ده‌زگه‌ پتوه‌نیده‌اره‌کان خه‌سه‌اردن . ئیتر زانست و مه‌هریغه، هاوکات کتیب و پیشه‌سازی کتیب چۆن پێشکه‌وه‌یت؟ له‌لایه‌کی تهره‌وه، نه‌گه‌رچی دوانه‌ی نووسه‌ر و خوینتر، ته‌واو‌کاری یه‌ک‌یکه‌ش، که‌می پتوه‌ندی نی‌وان نووسه‌ر و خوینتر به‌و پرونییه‌ نییه‌ بتوانین به‌ ئاسانی په‌ی پی‌به‌ین . ئهم دووه به‌ه‌زۆری رۆبه‌ررۆ یه‌کنتری نانا‌سن . نووسه‌ر هه‌ر خۆیه‌تی و خوینتر هه‌زاران . خوینهران له‌ نزیکه‌وه ئاگاداری بچوون و ورده‌کاریه‌کانی که‌سه‌یه‌تی و ژبانی نووسه‌ر نین . ره‌نگه‌ نووسه‌ر له‌وه بی‌ئاگاییته‌ که‌ خوینتره‌ی وا هه‌یه، هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌ی بریک دونیابینیان جیاوازه، ئیتر دوا‌ی هه‌لدانه‌وه‌ی چه‌ند په‌ره‌یه‌کی کتیبه‌که‌ی، لێی به‌غزیت و تووری بداته‌ شه‌ولاوه . خۆ ئیغه له‌ کوردستان هه‌لوستی له‌وه خراپترمان دیوه . ئیغه تا ئاستی هه‌ره‌شه‌ی سووناندنی به‌هه‌می نووسه‌ریش ئاگادارین . واته‌ مه‌رج نییه‌ هه‌میشه نووسه‌ر و خوینتر هاورا و ته‌بابن .

جاری وا هه‌یه‌ دوا‌ی چه‌ندان سال ته‌وجا نووسه‌ر دیدی خوینهران ده‌رباره‌ی کتیبیکی خۆی ده‌زانیت . که‌من نه‌و خوینهرانه‌ی ره‌خه‌گرانه ده‌ق بخویننه‌وه . نه‌وان ته‌گه‌ر به‌دلیان بیت، سه‌رسورمانی خۆیان ده‌رده‌برن . ته‌گه‌ر به‌دلیشان نه‌بیت بێزاری ده‌رده‌برن . خۆ ره‌نگیشه له‌نیوه‌ی ری ده‌سته‌بهرداری کتیبه‌که‌ی بین .

به‌شیک زۆر له‌و وتار و ره‌خانه‌ی له‌سه‌ر کتیبه‌کان ده‌نووسرین زه‌بخه‌له‌تینن . واته‌ رای گنشنی خوینهران نین له‌سه‌ر کتیبه‌که . هه‌ندیک جارن، ته‌گه‌ر زۆریه‌ی جاریش نه‌بیت، پالنه‌ری سیاسی، گروپ گروپینه، بان ده‌ستیوان، وان له‌بشت نه‌و وتاره‌ ره‌خه‌بیانه‌وه که له‌مه‌ر تا‌کو ته‌رایه‌ک له‌ کتیبه‌کان ده‌نووسرین، نه‌ک شه‌رقه‌ی زانستیانه‌ و خویندنه‌وه‌ی

بایه‌تیانه .

خوینتره‌ی کورد نه‌وه‌نده جددی و به‌ده‌ربه‌ست نییه، بچته‌ بنج و بناوانی ده‌قه‌کان و به‌ وردی بیاخویننه‌وه . من لێره‌دا نموونه‌یه‌ک ده‌هه‌مه‌وه که‌ له‌ ولاتی دانیمارک روویداوه . له‌وێ هه‌زی خویندنه‌وه‌ی رۆمانیکی باشی ئینگلیزی، دنه‌ی می‌رمندا‌لیکی پانه‌ر سالی داوه، به‌ ئاستیکی نه‌وتۆ خۆی قیری زمانی ئینگلیزی بکات، رۆمانه‌که‌ی پی‌بخویننه‌وه . نه‌مه‌یش نموونه‌یه‌کی به‌لای خوینتره‌ی جددیه‌ . نه‌و به‌لایه‌وه گرنگ بووه به‌و زمانه‌ی وا پیتی نووسراوه‌ بیخویننه‌وه، نه‌ک وه‌رگه‌رانه دانیمارکیه‌که‌، تا چترێ زیاتری لی‌ ببینیت .

هه‌ر په‌وه‌ند به‌ پرۆسیسی خویندنه‌وه، له‌ هه‌مان ولات، باس له‌ جۆره‌ خوینتریکی بیانی ده‌کرت، هه‌نده سه‌رسامی به‌هه‌مه‌کانی (سۆزین کیه‌که‌ گۆ) بوونه، خۆیان قیری زمانی دانیمارکی کردوه، تا‌کو به‌ زمانه‌ ته‌سلیه‌که‌ بیخویننه‌وه، نه‌بیدا وه‌رگه‌ر تینه‌هه‌نابیت .

ره‌نگه‌ باشته‌ترین شوینتیک بۆ له‌ نزیکه‌وه ناسینی خوینتره‌ی کورد، ینگه‌ی فه‌یسبووک بیت . له‌ویندا نووسه‌ر راسته‌وخۆ، دوا‌ی بلا‌ووونه‌وه‌ی به‌هه‌مه‌که‌ی، ده‌توانیت رای به‌شیک له‌ خوینهران، له‌مه‌ر ده‌قه‌که‌ی خۆی بزانیته . به‌لام ینگه‌ی فه‌یسبووکیش بی‌ئیشکال نییه . نه‌وتیش رۆبه‌ریکه‌، به‌شیک زۆر له‌ به‌کاربه‌رانی په‌رۆشی ئه‌وتۆیان بۆ رسته‌کانی ته‌ده‌ب و زانست نییه، نه‌وان خوینتره‌ی ما‌تۆرین، خیرا به‌لای ده‌قدا تیده‌په‌رن . تیه‌لی چاوی ده‌ده‌نی، نه‌ک سه‌رنجی قوول . بۆیه زۆر پشت به‌ رای نه‌وان نایه‌سترت . وێرای نه‌وه‌ی له‌ویندا هارۆپته‌تی و هاوبه‌ری، کارێک ده‌که‌ن، زۆر له‌و خویندنه‌وانه‌ی تۆری فه‌یسبووک راستی نه‌په‌کن .

له‌ سۆنگه‌ی نه‌و هه‌ر کاره‌ ره‌گازوه‌وه‌ی که‌ هه‌موو لێی تیده‌گه‌ن، خوینتره‌ی فه‌یسبووک، هه‌ر بایه‌تیک مینه‌ نووسیبیتی، زۆریه‌ی نیرینه‌کان بی‌گوینده‌ ناوه‌رۆک و ئاستی ده‌ق، په‌سنی ده‌دن . راست ده‌ویت، خوینتر هه‌ن روخساری مینه‌که‌ ده‌خویننه‌وه نه‌ک ده‌قه‌که‌ی . له‌لایه‌کی تهره‌وه، ئیغه به‌ ینگه‌ی فه‌یسبووکدا ده‌زانین که‌ خوینتره‌ی کورد چه‌ند بشوو کورته . تۆ ته‌گه‌ر شا‌کاریشی بخه‌یه به‌رده‌ست، هه‌ر له‌و سۆنگه‌یه‌وه که‌ نه‌و ده‌قه‌ له‌ هه‌زار وشه‌ پتره، ئیتر زما‌ره‌یه‌کی که‌م ده‌بخویننه‌وه . ره‌نگه‌ ئهم بشوو کورتیه‌، یه‌ک‌یک بیت له‌ تابه‌تیه‌کانی خوینتره‌ی کورد .

له‌رپه‌ی ئهم ینگه‌یه‌وه ئیغه ده‌گه‌ینه‌ نه‌و بروابه‌ی، خوینتره‌ی کورد، به‌شیکیان ئالۆزن و زوو تووره‌ ده‌بن . وێرای نه‌وه‌ی ئاستی تیغه‌بشتیان جیاوازه، له‌ ده‌رچووی قۆناغی بنه‌ره‌تیه‌وه‌ بۆ ده‌رچووانی زانکۆ . نووسه‌ر زۆر جارن به‌ زمانیکی

سا‌کار و به‌ روونی له‌سه‌ر پرسیک، چه‌ند دپرتیک ده‌نووسیت، که‌چی ده‌بیتت به‌شیک له‌ خوینهران خراپ شه‌رقه‌یان کردوه . دیاره تیغه‌بشتن زۆر ئاستی هه‌یه و پزویه‌یه . مه‌گه‌ر دوا‌ی توێژنه‌وه‌یه‌کی مه‌یدانی ته‌وجا بۆمان روون ببیتوه، چه‌ند له‌ سه‌دی خوینهران نه‌و ده‌قیان وه‌ک خۆت نووسیتوه و بیستوتوه، وه‌رگرتوه .

به‌شیک له‌ خوینهران نه‌وانه‌ن که‌ سه‌رگه‌رمی ماسته‌رنامه‌و دوکتۆرنامه‌ نووسین . نه‌مانه‌ له‌ کتیبخانه گنشنیه‌کاندا به‌ شوین سه‌رچاوه‌ی په‌وه‌ست به‌ نامه‌کانیادا وێلن . نه‌مان به‌شوین رسته‌ و په‌ره‌گرافی ته‌وتۆدا ده‌گه‌رین که‌ به‌ که‌لکی نه‌وان بیت و ده‌ردی باسه‌که‌یان ده‌خوات . نه‌وانیش خوینتره‌ی به‌ده‌ربه‌ست نین . که‌م ترکده‌هوتت سه‌ره‌له‌به‌ری سه‌رچاوه‌ی به‌رده‌ستیان بخویننه‌وه . به‌شیکیان دوا‌ی نه‌وه‌ی بروانامه‌که‌یان په‌سه‌ند کرا، به‌ چارێک مائاوا‌یی له‌ خویندنه‌وه‌و به‌شویندچوون ده‌که‌ن .

توێژیکی تری خوینتره‌ هه‌یه‌ که‌ ئاستیان گه‌لێک له‌مان نزمته‌ر، ته‌ویش توێژی قوتاییانی قۆناغی دواناوه‌ندین . مامۆستای زمان داوا‌ی لی‌ کردوون، بایه‌تیک بنووسن، که‌ ره‌نگه‌ چه‌ند نمره‌یه‌کی نه‌و مانگه‌ی له‌سه‌ر بیت . نه‌مانه‌ تازه‌ قیری نه‌وه‌ بوون له‌ ده‌ری پرۆگرامی خویندن کتیب به‌ده‌سته‌وه‌ بگرن . نه‌مانه‌یش به‌ هاو‌کاری و پرتمایی مامۆستای زمان، که‌س و ناسیاوه‌ شاره‌زا‌کانیان سه‌رچاوه‌ ده‌دۆزنه‌وه . نه‌مانیش ته‌واوی کتیبه‌که‌ ناخویننه‌وه، به‌لکو دین نه‌وه‌ی به‌که‌لکی وتار، بان راپۆرتی نه‌وان بیت، وه‌ک خۆی ده‌یگویننه‌وه . واته‌ خۆیان ناتوانن شتیکی نوێ ته‌وتۆ بخه‌نه‌ سه‌ر سه‌رچاوه‌ که‌ . ناشتوانن گه‌توگۆ له‌گه‌ل ناوه‌رۆکی کتیبه‌کاندا چیکه‌ن .

یه‌که‌ له‌باری ئهم توێژه‌ فراوانه، رووکه‌ش و به‌ په‌له‌پرۆژه‌ ده‌خویننه‌وه، وه‌ک راپه‌راندنی ته‌رکی ماله‌وه‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ل کتیبدا ده‌که‌ن . پتوما‌یه، دیاره‌ی دابه‌زینی پزیره‌ی خوینتر و پشتکردنه‌ پرۆسیسی خویندنه‌وه، له‌ سۆنگه‌ی خرابیی ده‌رامه‌ت و ته‌نگه‌زی ئابوریه‌وه‌ نییه . چونکه‌ خوینتره‌ی جیددی ده‌توانیت به‌ ئاسانی له‌م و له‌وه، یان له‌ کتیبخانه گنشنیه‌کان کتیب قه‌ز بکات، که‌ تیچووی نییه . له‌ هه‌ر شار و شارۆکه‌یه‌کیشدا کتیبخانه‌ی گشتی هه‌یه . سه‌به‌رته‌ به‌ توێژی قوتایی، هه‌ج کاریک له‌ کتیب خواستی ئاسانتر نییه . هه‌ر خویندنگه‌، یان کۆلیج و په‌یمانگه‌یه‌ک بگرت کتیبخانه‌ی تابه‌ت به‌ خۆی هه‌یه . خواستنی کتیب له‌م جۆره‌ دامه‌زرانانه‌شدا دیسان تیچووی نییه .

دوا‌ی دلدار و تا راپه‌رینی (1991)ی باشووری کوردستان، زما‌ره‌یه‌ک که‌سه‌یاتی و نووسه‌ر و شاعیر بیره‌وه‌ریه‌کانی خۆیان نووسیه‌وه، به‌لام پزیره‌که‌ به‌هه‌ج شه‌وه‌یه‌ک له‌و ئاسته‌دا نه‌بوو که له‌ نه‌ه‌بیاتی ده‌رویه‌ر و جیهاندا به‌وه‌ هه‌بووه، بۆیه زما‌ره‌ی بیره‌وه‌ریه‌ خۆیه‌یه‌کان له‌و ماوه‌یه‌دا که‌من و دیارترینان نه‌مانه‌ن:

- (یاداشت) ره‌فیق حیلمی (1960-1998)، له‌ نی‌وان سالانی (1958-1956) به‌ شه‌ش به‌رگ نووسیه‌وتی و به‌لای کردوه‌ته‌وه .
- ره‌شید که‌ریم، بیره‌وه‌ری (1960)
- ئه‌حمه‌دی مرزای (1902-1961)، بیرئانینیدی من (1966)
- ئه‌حمه‌د خواجه (1903-1997)، چیم دی...؟ (1967)
- شا‌کر فه‌تاح (1914-1988)، ئاونه‌ی زینم (کۆتایی شه‌سته‌کان).
- جه‌مال شالی، دان به‌ ناوانه‌کانما ته‌نیم (1970)
- هه‌یمن موکریانی (1921-1986)، له‌ کۆتیه‌ بۆ کوئ...؟! (1974)، هه‌رچه‌نده وه‌کو کتیبیکی سه‌ره‌به‌خۆ نییه و له‌گه‌ل شاعر و به‌هه‌مه‌کانی دیکه‌ی بلا‌وکراوه‌ نه‌وه .
- هه‌زار موکریانی (1921-1991)، چیشتی مجبور (1983).
- مه‌سه‌ود محممه‌د (1919-2002) گه‌شتی ژانیم (1985).
- عه‌بدوله‌رحمان قاسملوو (1930-1989)، چل سال خه‌بات له‌په‌نای تازادیدا (1985).
- ئهم هونه‌ره‌ له‌ دوا‌ی راپه‌رینه‌وه‌ بیره‌وه‌ی زۆری سه‌ند و تا ئیستاش له‌ گه‌شه‌کردنایه، به‌جۆریک که‌ ره‌نگه‌ ئاسان نه‌بی بزانی‌ن له‌ دوا‌ی راپه‌رینه‌وه‌ چه‌ند که‌س بیره‌وه‌ریه‌کانیان نووسیه‌وه‌ نه‌و ئهم کاره‌ پتوویی به‌ گه‌رانی ورد و مه‌یدانی هه‌یه .

ژیند: - بیره‌وه‌ریه‌کانی وه‌فایی (تحفه‌ المریدین) گرد و کوئ: مامۆستا قازی محممه‌د خه‌ز، وه‌رگه‌رانی له‌ فارسیه‌وه: محممه‌د حه‌مه‌عی، له‌ بلا‌وکراوه‌کانی گو‌لاری پامان (1989).

دلدار، شاعیری شه‌رشگری کورد عه‌بدوله‌خالق علا‌عین، دل اساق المریده‌ للصحافه‌ و النشر، (1986).

- هونه‌ری ژاننامه‌ی خودی له‌ ته‌هدی کوردجدا- نیمه‌ قه‌ره‌نی، په‌که‌رتی نووسه‌رانی کورد، چاپی به‌که‌م (2012).

- بی‌لگه‌کانی دووسه‌د سالی کتیبی کوردی (1787-1898) مسته‌فا مه‌سه‌ن، ده‌زگی رۆشنیری و بلا‌وکردنه‌وه‌ی رۆشنیری به‌غدا (1989).

کورد و نووسینه‌وه‌ی بیره‌وه‌ری

وه‌فایی و دلدار، پێشه‌نگانی نووسینه‌وه‌ی بیره‌وه‌ری له‌ نه‌ه‌بیاتی کوردیدا

سه‌نگه‌ر زاری

هه‌ندیکیش ده‌لێن له‌ (ئو‌حود) کۆچی دوا‌یی کردوه .

وه‌ک گوتمان وه‌فایی په‌که‌م نووسه‌ر و شاعیری کورده‌ که‌ بیره‌وه‌ریه‌کانی خۆی نووسیبیتوه، به‌لام له‌به‌ر نه‌وه‌ی به‌ زمانی فارسی نووسیه‌وتی، کتیبه‌که‌ی نابیته‌ په‌که‌م بیره‌وه‌ری له‌ نه‌ه‌بیاتی کوردیدا .

سالی (1928)، نووسه‌ر و شاعیری گه‌نج، له‌ ته‌مه‌نیک زۆر بچوکه‌وه‌ که‌ ته‌نیا بیست سال بووه، هه‌ولی نووسینه‌وه‌ی بیره‌وه‌ریه‌کانی ده‌دات و چه‌ند به‌شیک لی‌ ده‌نووسیتوه، به‌لام مه‌رگ مه‌ودای نادات ته‌واوی بکات، نه‌و که‌سه‌ یونس ره‌تووقی ناسراوه‌ به‌ (دلدار) .

دلدار، ته‌گه‌رچی ته‌مه‌نیکه‌ی که‌می هه‌بووه و ته‌نیا سی سال ژیاوه، به‌لام له‌و ماوه‌ که‌می ژیانیدا کۆمه‌لێک شاعر و به‌هه‌می ته‌هدی جوانی پێشکه‌ش کردوه، هه‌روه‌ها هه‌ولی نه‌وه‌ی داوه بیره‌وه‌ریه‌کانی بنووسیتوه، به‌مه‌ش ده‌بیته‌ په‌که‌م نووسه‌ری کورد که‌ هه‌ولی نووسینه‌وه‌ی بیره‌وه‌ریه‌کانی خۆی به‌ زمانی کوردی دابیت و به‌ه‌وێ مه‌رگی له‌ناکاو نیشانه‌وه‌ ته‌واوی بکات، بیره‌وه‌ریه‌کانیشی به‌م ناوینانه‌ نووسیه‌: "موزه‌ که‌راتی یونس ره‌تووق- دلدار" .

هه‌رچه‌نده زۆریه‌ی نه‌وانه‌ی بیره‌وه‌ریه‌کانیان ده‌نووسنه‌وه که‌سه‌نی به‌ته‌مه‌ن، به‌لام دلدار له‌ ته‌مه‌نیکه‌ی که‌مه‌وه‌ ئهم کاره‌ ده‌کات، نه‌و خۆی له‌ سه‌ره‌تای بیره‌وه‌ریه‌کانیدا ده‌نووسیت: "ئه‌وه‌ سالی (1938)، وه‌کو ئیمروکه‌، ده‌ستم دایه‌ قه‌لم که‌ به‌مناسه‌به‌تی عمری بیست ساله‌م موزه‌ که‌راتم ته‌سجیل بکه‌م، چوار لاپه‌ره‌م ره‌ش کردوه،

بیره‌وه‌ریه‌کانی نه‌و، هه‌رگیز ناچیته‌ خانه‌ی زمان و نه‌ه‌بیاتی کوردیه‌وه، چونکه‌ نه‌و به‌ فارسی هه‌و‌کاری خۆی هه‌یه، حه‌مه‌ه‌دی حه‌مه‌باقی که‌ بیره‌وه‌ریه‌کانی وه‌فایی وه‌رگه‌رانه‌ سه‌ر زمانی کوردی و لێکۆله‌وه‌ته‌وه، باسی نه‌وه‌ ده‌کات که‌ ره‌نگه‌ نووسینه‌وه‌ی ئهم بیره‌وه‌ریانه‌ به‌ فارسی، به‌ه‌وێ نه‌وه‌ بیت که‌ خۆی له‌ سانسۆری ده‌ولتی عوسمانی بپارزیت، چونکه‌ بریار بووه بیره‌وه‌ریه‌کانی له‌ ته‌سته‌نبولی پایته‌ختی نه‌و ده‌وله‌ته‌ چاپ بکرت و زمانی ده‌وله‌ته‌که‌ش ئاشکرایه‌ که‌ تورکی بووه نه‌ک فارسی، هه‌روه‌ها دیاره‌ ته‌وکات زمانی کوردی، زمانی نووسینی به‌خشانمێز نه‌بووه و زیاتر شاعیری پی‌ نووسراوه، بۆیه یاده‌وه‌ریه‌کانی به‌ کوردی نه‌نووسیه‌وه، ده‌نا وه‌کو ئاشکرایه‌ وه‌فایی زمانی کوردی و عه‌ره‌بیشی زانیوه و ده‌توانی به‌م زمانه‌ بنووسیت، هه‌روه‌کو شاعیری پی‌ نووسیه‌ن .

بیره‌وه‌ریه‌کانی وه‌فایی له‌ به‌نره‌تدا شه‌ش به‌ش، هه‌ر به‌شه‌ی بۆ بایه‌تیک ته‌رخان کراوه، به‌لام ئیستا ته‌نیا چوار به‌شی لی‌ ماوه‌ته‌وه و دوو به‌شی فه‌تواوه، نه‌و به‌شانه‌ی ماونه‌ته‌وه، روون هه‌ج گه‌رفتیکیان نییه، به‌لام دوو به‌شه‌که‌ی دیکه‌، هه‌ج شوینتیه‌وارکیان نه‌ماوه .

میرزا عه‌بدوله‌رحیم سابلای ناسراوه‌ به‌ وه‌فایی، سالی (1844) له‌ شاری مه‌هاباد له‌دایکبوه . خویندنی سه‌ره‌تایی و به‌رنامه‌کانی حه‌جریه‌ی مزگه‌وت و زمانی عه‌ره‌بی له‌ مه‌هاباد ته‌واو کردوه، هه‌ر له‌وێش مۆله‌تی مه‌لایه‌تی وه‌رگرتوه، سه‌ره‌ده‌ی مندالی و می‌رمندا‌لی له‌ مه‌لبه‌ندی خۆی له‌ مه‌هاباد بردوه‌ته‌ سه‌ر . پاشان چوه‌ته‌ (هه‌کاری) ی ولاتی شیخ عه‌به‌دوله‌لای نه‌هری و ماوه‌یه‌کی زۆر له‌وێ ژیاوه، له‌ کۆتایه‌کانی ژیانیدا له‌ شاری سلیمان ژیاوه .

شیخ عه‌به‌دوله‌لای نه‌هری شاعر و خوهره‌شتی وه‌فایی به‌دل بووه، خۆشبوستوه، بۆیه له‌خۆی نیککردوه‌ته‌وه، وه‌فایی شاعیری بۆ خویندوه‌ته‌وه، سکرتریه‌تی نووسینی بۆ کردوه و کاروباری خویندنه‌واری بۆ به‌رتوه‌ بردوه، وانه‌ی به‌ منداله‌کانیشی گوتوه‌ و تا کۆتایی ژبانی شیخ عه‌به‌دوله‌لای، له‌سالی نه‌و ماوه‌ته‌وه .

وه‌فایی له‌ هه‌لای (1903) له‌ ریگای حه‌ج کۆچی دوا‌ی کردوه، به‌لام شوپتی کۆچه‌که‌ی به‌روونی دیار نییه، هه‌ندیک ده‌لێن له‌ ده‌شتی شام و

سالی (1895) شیخ عه‌به‌دوله‌لای کوری شیخ عه‌به‌دوله‌لای نه‌هری، له‌ ته‌سته‌نبوله‌وه نامه‌یه‌ک بۆ میرزا عه‌بدوله‌رحیمی کوری مه‌لا غه‌فوری ناسراوه‌ به‌ (وه‌فایی) ده‌نتریت و داوا‌ی لێده‌کات که‌ بیره‌وه‌ریه‌کانی بنووسیتوه و بۆی بنتریت، بۆته‌وه‌ بۆی چاپ بکات، "وه‌فایی یش ده‌سته‌کات به‌ نووسینه‌وه‌ی بیره‌وه‌ریه‌کانی و له‌ سالی (1897-1898) ته‌واوی ده‌کات، به‌مه‌به‌ستی نه‌وه‌ی خۆی بگه‌یه‌نیته‌ شیخ عه‌بدوله‌قادر، ده‌جیت بۆ ته‌سته‌نبول، به‌لام تا نه‌و ده‌جیت، شیخ عه‌به‌دوله‌قادر دورخراوه‌ته‌وه، بۆیه بیره‌وه‌ریه‌کان تا سه‌ره‌مانیک دواتر چاپ نا‌کرتن . به‌مه‌ وه‌فایی ده‌بیته‌ په‌که‌م نووسه‌ری کورد، که‌ بیره‌وه‌ریه‌کانی خۆی له‌زیر ناوینشانی (تحفه‌ المریدین)دا نووسیبیتوه و تا ئیستا نووسینه‌که‌ی مابیتوه، پش نه‌و هه‌ج نووسه‌ر و که‌سه‌یه‌تیه‌کی کورد نه‌بووه‌ بیره‌وه‌ریه‌کانی نووسیبیتوه .

وه‌فایی موریدیکی سه‌ره‌هه‌ختی به‌مه‌اله‌ی شیخ نه‌هری بوو، به‌تایبه‌تیش موریدی شیخ عه‌به‌دوله‌لای نه‌هری، هه‌ر بۆیه‌ش به‌شی زۆری بیره‌وه‌ریه‌کانی په‌سن و پیداهه‌لدانی شیخانی نه‌هریه‌ و زیاتر باسی په‌لویه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و ئاینی و سیاسی شیخ عه‌به‌دوله‌لای نه‌هری و رۆژگاری نه‌و و دوا‌ی نه‌وه، هه‌روه‌ها باسی ژبانی خۆیه‌تی له‌و سه‌ره‌مه‌دا .

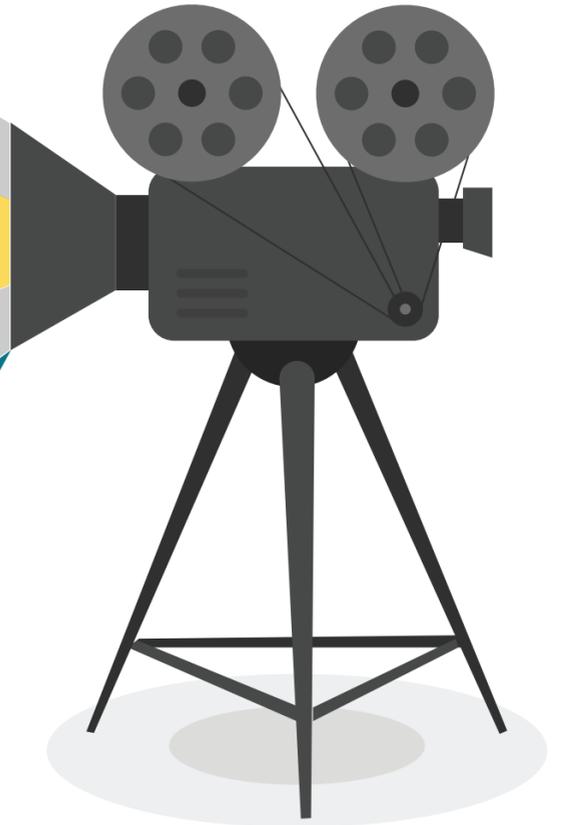
شیخ عه‌به‌دوله‌لای نه‌هری (1830-1880) له‌ شه‌مزبان له‌دایکبوه‌ و له‌ حه‌جاز کۆچی دوا‌ی کردوه، شیخیکی ئاینی و شه‌رشگریکی کورد بوو، له‌ سالی (1880) له‌ ناچه‌کانی شه‌مزبان و هه‌کاری و مه‌هاباد شه‌رشیکی ریکخه‌ست، پاشان به‌ ده‌ستی سو‌بای عوسمانی و قاچه‌رکان سه‌رکوت کرا .

دیاره‌ گه‌راندنه‌وه‌ و گه‌راندنه‌وه‌ی راپردوو، له‌ چه‌ند ره‌گه‌یه‌که‌وه‌ ده‌بیت، نووسینه‌وه‌ی می‌زوو دیارترینانه، به‌لام می‌زوو تا‌که‌ ره‌گاش نییه، به‌لکو له‌ سه‌ره‌ده‌ی ئیستادا، نووسینه‌وه‌ی ژاننامه‌ی خۆ بووه‌ته‌ په‌کیک له‌و سه‌رچاوه‌ گرنگه‌ی که‌ زۆر شتمان له‌باری راپردوو پی‌ ده‌لێن، نووسینه‌وه‌ی یاده‌وری له‌ نه‌ه‌بیاتی جیهانیدا بۆ نووسینه‌وه‌ی دابیندانه‌کانی قه‌سه‌ سالت ئۆگه‌ستین (354-430) ده‌گه‌رتوه‌وه، له‌ سه‌ده‌کانی دواتریشدا، به‌تایبه‌تیش له‌ سه‌ده‌ی بیستمه‌دا ته‌هدیه‌یاتی نووسینه‌وه‌ی بیره‌وه‌ری زۆر بیره‌وی سه‌ند، به‌لام دیاره‌ ته‌هدیه‌یاتی کوردی، وه‌کو زۆریه‌ی بایه‌ته‌کانی دیکه‌، له‌م بواره‌شدا له‌ دوا‌ی نه‌ه‌بیاتی ولاتی دیکه‌وه‌ دیت، راسته‌ وه‌فایی په‌که‌م نووسه‌ری کورده‌ بیره‌وه‌ریه‌کانی نووسیبیتوه، به‌لام

میرزا عه‌بدوله‌رحیم سابلای

نواندن له سپینه مادا

ههندی لهو
 ټهکته رانهی که له
 شانوو هاتبوونه
 پانتای سپنه ما، بهووی
 توانا و که سایه تی و
 نوابانگیان، توانیان
 له سپنه مادا بمیننه وه

له سپنه مای ټیالیای دواي شهردا،
 که لکوه رگرتن له ټهکته ره ناحیره فیه کان له
 بنه ماکانی سپنه مای نیوریا لیزمی ټیالیای بوو

لارنس هانسن (L. Hansen) . پيشکوهتن و بهرزبوونه وهی ټاسستی ټيگه پيشتن و داخوایزی بینهران، له گورپنی شپواری نواندن له سپنه مادا زور کاریکه بوو. جوانکاری و ټاسستی بهرزی نواندن جینت گینور (J. Gaynor) له فیلمی کازیه 1927- (Sunrise) که بهرهمی ف. و. مورنا (F.W. Murnau) بوو، تا ټهمرؤکesh توانیوه تی په کینک له باشترین نواندنه کان بیت. ههروهه له نیو ټهکته ره کاندا گارپوش توانیوه تی له سپنه مای سپنه مای بیدهنگه وه تا هانتی سپنه مای دهنگدار سهرنجراکیش بیت. سهره لانی دهنگ له سپنه مادا ټهکته ره کانی تووشی خه سار کرد، ههندی له ټهکته ره ټهروپیه کان که زمانیان پارا نه بوو، وه کو پانینگز و پولا نیگری ناچار بوون بگه رپنه وه بؤ ولاتی خویمان و ههندی ټهکته ره دیکه ش به هووی ناخوشی دهنگیان، به تابهت که نامیره کانی دهنگه لگری ټهوه سهرده مهش له ټاسستی سهره تاپیدا بوون، کارکردنی له سپنه مای دهنگداردا بؤ ټهوان ټهستم کرد. نمونه په کی بهرچاو دابه زینی ټاسستی نواندن ټهکته ره به نوابانگیان جان گیلپیرت بوو.

له سه ره تاي سهره لانی سپنه مادا، ټهکته ریان له شانوو دهه ټیلا، به لام شانوه ره کان به چاویکی سووکه وه له سپنه مایان دهروانی. ټهوان سهره رای نواندن شانویی و جووله ی زیاده رپانه له سپنه مادا، دهر گپانه که یان زهقی و گالته جارپیه کیشی پیوه دیار بوو. شانوه ره کان له فهرنسا له بهرهمه هونه ریه کان (Film D'art) و له ټهمریکا له فیلمه کانی ریخراوی ټهکته رانی به نوابانگی (Famous Players) دهریان دهگیرا، که ده توانین بؤ نمونه باس له سارا بیترنارد (S. Bernard) و ټییل ټو نورا دوسه (E. Duse) و بیرام تری (Beerbalm Tree) بکه یین که به شداریان له هه ره فیلمیکدا گرنگ و جیی بایه خ بوو. له سهرده مپیکدا که له زورپنه ی فیلمه کاندا بهی له بهرچاو گرنتی پيشینه ی شانویی و ټهکته ره کان، بهس له بهر گنجی و جوانیه که ی هه لده بزپردرا، دهقیفید وارک گریفیس ده توانین وه ک نمونه په ک له وه که سانه ناو به یین که له هه لپاردنی کچه گهنجه کاندا بؤ فیلمه کانی، توانا په کی باشی هه بوو. میتری پیکفورد (M. Pickford)

سپنه مای دهنگدار پیوستی به زیاده رپویی له نواندن و جهختکردن له سهر جووله نه بوو، له ناکامدا خو گونجاندن له گهل ټهم شپوازه نوپیه دا، بؤ زورپه ی ټهوه ټهکته رانه ی که له شانوو یان سپنه مای بیدهنگدا کاریان کردبوو، دژوار بوو. سهره رای ټهمهش ههندی لهوه ټهکته رانه ی که له شانوو هاتبوونه پانتای سپنه ما، به هووی توانا و که سایه تی و نوابانگیان، توانیان له سپنه مادا بمیننه وه که لهوانی دیکه جیاواز بوون، وه کو: بیتی دهقیفیس (Bette Davis)، هامفیری بوگارت (H. Bogart)، کاری گرانت (C. Grant)، کاترین هپبیرن (K. Hepburn)، ټیدوار جی روبنسون (E. G. Robin-son)، سپنسه ترپسی (S. Tracy) و هینری فاند (H. Fonda) که هه موویان خاوهن شاره زایی ته کنیکی و سهرنجراکیشیه کی تابهت بوون له نواندن دهره کانیاندا. به لام گپرانی رولی کلپشه یی به هونه رمنده کان، پانتای نواندن ټهوانی ټاستهنگ ده کرد و ده بووه هووی دووباره بوونه وهی روله کانی پيشوویان.

رہفیق فوئاد یار ټهحمده ی

به سهره لانی دهنگ له سپنه مادا، نواندن کومیدیا یی، ټالوگورپکی گه وره ی به خووه بینی. په که مین کامپراکانی وپنه گری سپنه مای دهنگدار، له شوپنیک دیاریکراوه وه فیلمیان دهگرت و نه ده جولان و ټهمه له گهل بزوکیی سپنه مای کومیدیا په ک نه ده که وت. سهره رای ټهوه، له فیلمه سهره تابه دهنگسداره کاندا به شپوه ی جپوریک زیاده رپویی قسه کردنی زوری ټییدا بوو، له ناکامدا کومیدیا ی گالته جار (Slap Stick) که له لایه ن چاپلین

و لیلیان گیش (L. Gish) ی هینایه پانتای سپنه ماوه که دواتر بوونه په کیک له زنه ټهکته ره گه وره کانی سپنه مای ټهمریکا. په یوه ندیی نیوان شانوو و سپنه ما له ټهروپیدا باشتر بوو، هه رچند ټهکته ره کان زور جار له رپی شانوو سپنه مایان هه لده بزارد و پیچه وانوهی ټهمه رووی نه ده دا. ټاستا نیلسین (A. Niels-en) ټهکته رپی له سپنه مادا گه پانده ټهوپه ری خووی که تهنیا لیلیان گیش وه ک ټهوه دهاته وه. له پیاوه کانیش ټیمیل پانینگز (E. yannigs) لایه نگر و نوابانگیکی باشی هیه. هو لپوود به راکیشانی ټهکته ره ټهروپیه کان بؤ لای خووی، زماره ی ټهکته ره کانی خووی برده سهر، چند که سپک له وانه بریتی بوون له: گرتا گاربو (G. Garbo)، پولا نیگری (P. Negri)، چارلز لوتون (Ch. Lughton) و

و کیتون -هوه کامل بیوو، جیگای خووی دا به کومیدیا ی له فزی و تواجتمیز. پیوه ندیی نیوان سپنه ما و شانوو و که لکوه رگرتنی هه ردوولا له په کتر، له ټهکته ریددا جپوریک شپواری سروشتی هاوتای پیکه ټیلا، ټهگه رچی له دهی 1930 و 1940 دا جپوریک ټیپی کلپشه یی به سهر سپنه مادا زال بوو، بؤ وپنه پیاوه کان زور جار جلو به رگیک زور خاوپن و نوب و ټوتوو کراویان له به ردا بوو، له سهره تاي دهی 1950 وه ټهمجوره ټیپانهش ورده باویان نه ما، به تابهت لهوه کاتوه که ټیلا کازان (E. Kazan) به که لکوه رگرتن له هونه رمنده ی ټهکته ر ستودیو (Actors Studio) فیلمه کانی خووی ته او کرد. نواندن مارلون براندو (M. Brando) و جهیمز دین (J. Dean) له هونه رمنده ی ټهم فترگه په که به پیی وانه کانی نواندن ماموستای روسیای ستانسلافسکی (Stani Slavsky) بونیاد نرابوو، له مهر شپوه (روالهت) و چوناپه تی نواندن پیاوان له سپنه مای ټهمریکا، کاریکه ریه کی زوری دانا و بؤ داهینه رانی هونه رمنده مه جالیک زیا تری ره خساند له دهره وهی ټهمریکا و بهریتانیا. دواي سهره لانی جهنگ، سنووری نیوان نواندن شانویی و سپنه مای هه روا به جیا نه کراوه یی مایه وه، به تابهت له فهرنسا که ټهکته ره هونه رمنده داده نرا، نه ک کالایه کی بازرگانی. جان رینوار (J. Renoir) له فیلمه کانی بهر له شهردا له خولقاندنی دهره کاندا، خووی ټازادیه کی زوری ده دا به ټهکته ره کان. له سپنه مای ټیالیای دواي شهردا، که لکوه رگرتن له ټهکته ره ناحیره فیه کان بؤ خولقاندنی روله ویکچوه کانی زبانی خویمان، له بنه ماکانی سپنه مای نیوریا لیزمی ټیالیای بوو. ټهم شپوازه تا ټهمرؤکesh له ناو ټهوه دهره رانه دا که به نیازن فیلمی نیوه به لگه یی بهرهم بینن، هه بهرده واهه. روبر برسون (R. Bresson) له فهرنسا و که ن لوچ (K. Loach) له ټینگلته ره له لایه نگرانی ټهم شپوازه ن. هه ندیک له باشترین نمونه کانی نواندن له نیو بهرهمی ټهوه فیلمسازانه دا بووه که خویمان ټهموننی نواندنیان بووه. هونه رمنده اندیک وه کو رینوار و دوویقه (Duvivier) له فهرنسا، دیزیکا و فلینی له ټیالیای، کارول رید له ټینگلته ره، گریفیس و ټیشتر وه ایم له ټهمریکا، پوددوفکین و بوندار چوک (Bundarchuk) له روسیا و میزوگچی له زاپون.

سپنه مای دهنگدار پیوستی به زیاده رپویی له نواندن و جهختکردن له سهر جووله نه بوو